

BẢO VỆ QUYỀN SỞ HỮU TRÍ TUỆ ĐỐI VỚI HÀNH VI TRÍCH DẪN HỢP LÝ TÁC PHẨM TRONG MÔI TRƯỜNG GIÁO DỤC ĐẠI HỌC TẠI VIỆT NAM

HUỲNH THỊ KIM THOA*

Tóm tắt: Mặc dù mỗi cơ sở giáo dục đại học đã có những quy định cụ thể về trích dẫn trong nghiên cứu khoa học, tuy nhiên, các hành vi vi phạm về vấn đề này ngày càng gia tăng, ảnh hưởng tiêu cực đến chất lượng giáo dục đại học. Bài viết trình bày, phân tích quy định của pháp luật về trích dẫn hợp lý tác phẩm và thực trạng áp dụng các quy định này trong hoạt động nghiên cứu khoa học tại các cơ sở giáo dục đại học ở Việt Nam hiện nay; qua đó, đưa ra một số kiến nghị nhằm nâng cao hiệu quả thực thi quy định của pháp luật về bảo vệ quyền sở hữu trí tuệ.

Từ khóa: trích dẫn; trích dẫn hợp lý; quyền tác giả; sở hữu trí tuệ.

Ngày nhận bài: 11/5/2023; Ngày hoàn thành biên tập: 17/7/2023; Ngày duyệt đăng bài: 19/7/2023

Abstract: Although each university has specific regulations on quotations in scientific research, however, violations on this issue are increasing, negatively affecting the quality of higher education. The article presents and analyses legal provisions on appropriate quotations from the published work and the actual application of these provisions in scientific research activities at higher education institutions in Vietnam currently; thereby, proposing some recommendations to improve the effectiveness of law enforcement on protection of intellectual property rights.

Keywords: quotations; appropriate quotations; copyright; intellectual property.

Đặt vấn đề

Nghiên cứu khoa học là hoạt động phổ biến và thường xuyên diễn ra tại các cơ sở giáo dục đại học nhằm phục vụ công tác giảng dạy, học tập của giảng viên, cũng như sinh viên - hai chủ thể cơ bản và chủ yếu của môi trường giáo dục đại học. Khi đó, nhu cầu trích dẫn tác phẩm của người khác để minh họa, bình luận và bảo đảm độ tin cậy, tính khoa học của công trình nghiên cứu khoa học của các chủ thể này là tất yếu và rất lớn. Vì vậy, pháp luật đã đặt ra một số ngoại lệ của quyền tác giả về việc cho phép các chủ thể được trích dẫn tác phẩm, nhưng việc trích dẫn này phải "hợp lý" và tuân thủ đầy đủ các điều kiện do pháp luật quy định. Điều này cũng góp phần dung hòa lợi ích giữa tác giả, chủ sở hữu quyền tác giả và công chúng, bảo đảm mọi người đều có cơ hội tiếp cận và khai

thác các đối tượng sở hữu trí tuệ (SHTT), tránh sự lạm dụng độc quyền của tác giả, chủ sở hữu quyền tác giả. Tuy nhiên, trên thực tế, tình trạng trích dẫn tùy tiện, vi phạm pháp luật trong hoạt động nghiên cứu khoa học tại các cơ sở giáo dục đại học diễn ra ngày càng phổ biến và khó kiểm soát. Các hành vi này không chỉ xâm phạm nghiêm trọng quyền tác giả (luôn được pháp luật bảo hộ), mà còn tác động tiêu cực đến chất lượng giáo dục của các cơ sở giáo dục đại học - nơi hình thành và chứa đựng vô số các tài sản trí tuệ sáng tạo và quý giá. Thực trạng này cho thấy, quy định của pháp luật về trích dẫn hợp lý tác phẩm chưa thực sự phát huy được hiệu quả thực thi trên thực tế, vì vậy, cần có một số sửa đổi, bổ sung nhằm khắc phục những hạn chế này hướng

* Luật sư, Công ty Luật TNHH Sophia.

tới hoàn thiện quy định của pháp luật; đồng thời, cần có những biện pháp thiết thực, cụ thể để mỗi cơ sở giáo dục đại học có thể áp dụng vào công tác quản lý, ngăn ngừa hành vi trích dẫn bất hợp pháp, cũng như bảo đảm tuân thủ pháp luật về quyền tác giả.

1. Quy định của pháp luật về trích dẫn hợp lý tác phẩm

1.1. Quy định của pháp luật Việt Nam về trích dẫn hợp lý tác phẩm

Luật SHTT năm 2005 đã được chỉnh lý qua các năm 2009, 2019 và gần đây nhất là năm 2022 theo Văn bản hợp nhất số 11/VBHN-VPQH ngày 08/7/2022 (sau đây gọi tắt là Luật SHTT hiện hành) nhằm bảo đảm và nâng cao hiệu lực thực thi, hiệu quả quản lý của Nhà nước về SHTT. Theo Luật SHTT hiện hành, trích dẫn hợp lý tác phẩm được xem là một trong những trường hợp ngoại lệ không xâm phạm quyền tác giả. Tức là, chủ thể khác có quyền sử dụng tác phẩm đã công bố mà không phải xin phép, không phải trả tiền bản quyền cho tác giả, chủ sở hữu quyền tác giả khi chủ thể đó “trích dẫn hợp lý tác phẩm”. Cụ thể, điểm d khoản 1 Điều 25 Luật SHTT năm 2005 quy định như sau: “1. Các trường hợp sử dụng tác phẩm đã công bố không phải xin phép, không phải trả tiền bản quyền nhưng phải thông tin về tên tác giả và nguồn gốc, xuất xứ của tác phẩm bao gồm: ...đ) Trích dẫn hợp lý tác phẩm mà không làm sai ý tác giả để bình luận, giới thiệu hoặc minh họa trong tác phẩm của mình; để viết báo, sử dụng trong ấn phẩm định kỳ, trong chương trình phát sóng, phim tài liệu”. Trước khi thông qua Luật số 07/2022/QH15 ngày 16/6/2022 sửa đổi, bổ sung một số điều của Luật SHTT thì Luật này đã ghi nhận 03 hình thức trích dẫn tác phẩm tại điểm b, c và d khoản 1

Điều 25 như sau: “1. Các trường hợp sử dụng tác phẩm đã công bố không phải xin phép, không phải trả tiền nhuận bút, thù lao bao gồm: ...b) Trích dẫn hợp lý tác phẩm mà không làm sai ý tác giả để bình luận hoặc minh họa trong tác phẩm của mình; c) Trích dẫn tác phẩm mà không làm sai ý tác giả để viết báo, dùng trong ấn phẩm định kỳ, trong chương trình phát thanh, truyền hình, phim tài liệu; d) Trích dẫn tác phẩm để giảng dạy trong nhà trường mà không làm sai ý tác giả, không nhằm mục đích thương mại”. Như vậy, so với quy định cũ, quy định của Luật SHTT hiện hành đã thay đổi theo hướng tinh gọn, thống nhất cách sử dụng thuật ngữ “trích dẫn hợp lý tác phẩm” cũng như nhấn mạnh tính hợp lý trong việc trích dẫn tác phẩm để sử dụng mà không gây phương hại đến quyền và lợi ích hợp pháp của tác giả, chủ sở hữu quyền tác giả.

Có thể thấy, mặc dù Luật SHTT năm 2005 có đề cập đến hành vi trích dẫn hợp lý tác phẩm, nhưng chưa đưa ra định nghĩa giải thích thuật ngữ này. Theo từ điển Từ và Ngữ Việt Nam thì trích dẫn là “rút từ tác phẩm khác một câu hay một đoạn để làm sáng tỏ lý luận của mình”¹. Quan điểm khác cho rằng: “trích dẫn là việc sử dụng một tác phẩm (không đáng kể) của người khác để nêu bật ý tác giả”² hoặc “trích dẫn là việc lấy nội dung, ý tưởng ngôn ngữ, dữ liệu hay các thông tin từ tác phẩm hình thành trước đưa vào tác phẩm hình thành sau”³. Song, các định nghĩa này vẫn chưa đề cập cụ thể

¹ Nguyễn Lân, *Từ điển Từ và Ngữ Việt Nam*, Nxb. Tổng hợp Thành phố Hồ Chí Minh, năm 2006, tr.1906.

² Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh, *Giáo trình Luật Sở hữu trí tuệ (tái bản có bổ sung)*, Nxb. Hồng Đức - Hội Luật gia Việt Nam, năm 2015, tr.77.

³ Trần Quang Trung, *Trích dẫn hợp lý tác phẩm thực tiễn*

như thế nào là trích dẫn hợp lý tác phẩm mà chỉ cho biết khái quát trích dẫn là gì.

Xem xét quy định tại Điều 25 Luật SHTT hiện hành, “trích dẫn hợp lý tác phẩm” được xác định thông qua điều kiện “*không làm sai ý tác giả để bình luận, giới thiệu hoặc minh họa trong tác phẩm của mình; để viết báo, sử dụng trong ấn phẩm định kỳ, trong chương trình phát sóng, phim tài liệu*” (điểm đ khoản 1) và “*không được mâu thuẫn với việc khai thác bình thường tác phẩm và không gây thiệt hại một cách bất hợp lý đến lợi ích hợp pháp của tác giả, chủ sở hữu quyền tác giả*” (khoản 2). Để làm rõ hơn, Điều 28 Nghị định số 17/2023/NĐ-CP ngày 26/4/2023 của Chính phủ quy định chi tiết một số điều và biện pháp thi hành Luật Sở hữu trí tuệ về quyền tác giả, quyền liên quan (sau đây gọi tắt là Nghị định số 17/2023/NĐ-CP) hướng dẫn như sau: “Trích dẫn hợp lý tác phẩm quy định tại điểm đ khoản 1 Điều 25 của Luật Sở hữu trí tuệ phải đáp ứng đủ các điều kiện sau:

1. Phần trích dẫn chỉ nhằm mục đích giới thiệu, bình luận hoặc làm sáng tỏ vấn đề được đề cập trong tác phẩm của mình. 2. Phần trích dẫn từ tác phẩm được sử dụng để trích dẫn không gây thiệt hại một cách bất hợp lý đến lợi ích hợp pháp của tác giả, chủ sở hữu quyền tác giả của tác phẩm được sử dụng để trích dẫn; phù hợp với tính chất, đặc điểm của loại hình tác phẩm được sử dụng để trích dẫn. 3. Việc trích dẫn phải kèm theo chỉ dẫn về nguồn gốc tác phẩm và tên tác giả, nếu tên tác giả được nêu trên tác phẩm sử dụng để trích dẫn”. Như vậy,

một hành vi được coi là trích dẫn hợp lý tác phẩm phải thỏa mãn 03 điều kiện sau đây:

(1) Mục đích của trích dẫn tác phẩm chỉ nhằm giới thiệu, bình luận hoặc làm sáng tỏ vấn đề được đề cập trong tác phẩm của mình. Các công trình nghiên cứu khoa học luôn đòi hỏi người nghiên cứu phải đưa ra được vấn đề và giải quyết vấn đề đó bằng các lý lẽ, dẫn chứng cụ thể. Do đó, hoạt động này không thể thiếu việc trích dẫn tác phẩm của người khác để giới thiệu, đưa ra quan điểm bình luận, hay diễn giải làm sáng tỏ vấn đề nghiên cứu. Vì vậy, phần tác phẩm của người khác được sử dụng trích dẫn phải là nguồn thông tin phụ, bổ trợ cho quan điểm chính trong tác phẩm mới. Với cách quy định “chỉ nhằm” giới thiệu, bình luận hoặc làm sáng tỏ vấn đề, Điều 28 Nghị định số 17/2023/NĐ-CP đã loại trừ các mục đích khác và đề cao điều kiện về mục đích phải được xem xét đầu tiên khi đánh giá thế nào là trích dẫn hợp lý tác phẩm.

(2) Phần trích dẫn không gây thiệt hại một cách bất hợp lý đến lợi ích hợp pháp của tác giả, chủ sở hữu quyền tác giả của tác phẩm được sử dụng để trích dẫn; phù hợp với tính chất, đặc điểm của loại hình tác phẩm được sử dụng để trích dẫn. Cách quy định “phần trích dẫn” cho thấy, việc trích dẫn hợp lý phải là trích dẫn lại một câu hoặc một đoạn tác phẩm, không được dẫn lại toàn bộ tác phẩm của người khác. Đồng thời, phải bảo đảm tính chính xác tuyệt đối của phần trích dẫn và phần trích dẫn phải phù hợp với tính chất, đặc điểm của loại hình tác phẩm được sử dụng để trích dẫn; có như vậy mới không làm sai ý tác giả và không làm ảnh hưởng đến việc khai thác bình thường của tác phẩm được sử dụng trích dẫn.

trong nghiên cứu, giảng dạy và học tập ở bậc đại học, <http://lappphap.vn/Pages/TinTuc/210627/Trich-dan-hop-ly-tac-pham----thuc-tien-trong-nghien-cu--giang-day-va-hoc-tap-o-bac-dai-hoc.html>, truy cập ngày 10/5/2023.

(3) Các cá nhân, tổ chức khi thực hiện trích dẫn phải thông tin về tên tác giả và nguồn gốc, xuất xứ của tác phẩm được sử dụng trích dẫn trong tác phẩm của mình, để bảo đảm tuân thủ các điều kiện về trích dẫn hợp lý tác phẩm và thể hiện ý thức tôn trọng quyền tác giả.

Nhìn chung, quy định về trích dẫn hợp lý tác phẩm đã được pháp luật SHTT Việt Nam quan tâm điều chỉnh bằng những quy định cụ thể hướng tới khả năng dễ dàng thực thi pháp luật thông qua việc liệt kê chi tiết các điều kiện về trích dẫn hợp lý tác phẩm. Tuy nhiên, các điều kiện về trích dẫn hợp lý tác phẩm quy định tại Điều 28 Nghị định số 17/2023/NĐ-CP vẫn còn tồn tại hạn chế, vì cách diễn đạt mang tính chung chung, trừu tượng, thiếu tính định lượng như “không gây thiệt hại một cách bất hợp lý đến lợi ích hợp pháp của tác giả, chủ sở hữu quyền tác giả của tác phẩm được sử dụng để trích dẫn” hay “phù hợp với tính chất, đặc điểm của loại hình tác phẩm được sử dụng để trích dẫn”. Điều này vô hình trung làm cho quy định của pháp luật khó áp dụng trên thực tế, chưa thực sự phát huy được nguyên tắc cân bằng lợi ích của chủ thể quyền tác giả với lợi ích của cộng đồng.

1.2. Đánh giá sự tương thích giữa quy định của pháp luật Việt Nam và quy định trong văn bản quốc tế về trích dẫn hợp lý tác phẩm

Công ước Berne năm 1886 ra đời đã đánh dấu mốc quan trọng trong việc lần đầu tiên thiết lập và bảo vệ quyền tác giả giữa các quốc gia. Với vai trò là “thỏa thuận chung” mang tính quốc tế, Công ước Berne điều chỉnh phổ quát đến các khía cạnh khác nhau của quyền tác giả, trong đó có quy

định về trích dẫn tác phẩm. Những quốc gia thành viên của Công ước này, trong đó có Việt Nam⁴ phải tuân thủ và nội luật hóa các quy định này. Quy định về trích dẫn tác phẩm được Công ước Berne quy định tại Điều 10.1 như sau: “*Được coi là hợp pháp những trích dẫn rút từ một tác phẩm đã được phổ cập tới công chúng một cách hợp pháp, miễn là sự trích dẫn đó phù hợp với những thông lệ đúng đắn và không vượt quá mục đích trích dẫn, kể cả những trích dẫn các bài báo và tập san định kỳ dưới hình thức điểm báo*”. Như vậy, điều kiện tiên quyết mà Công ước Berne đặt ra đối với hành vi trích dẫn hợp lý đó là tác phẩm sử dụng trích dẫn đã được công bố, phổ cập rộng rãi tới công chúng. Đồng thời, với cách quy định mở “*miễn là sự trích dẫn đó phù hợp với những thông lệ đúng đắn và không vượt quá mục đích trích dẫn*” cho thấy điều kiện về mục đích trích dẫn đặc biệt được chú trọng và các quốc gia thành viên của công ước được phép cụ thể hóa các điều kiện này trong pháp luật quốc gia. Ngoài ra, Điều 10.3 Công ước Berne yêu cầu việc trích dẫn “*phải ghi rõ nguồn gốc tác phẩm và tên tác giả, nếu có*”. Đối chiếu với pháp luật Việt Nam (như đã phân tích trên), các quy định của pháp luật Việt Nam về trích dẫn hợp lý tác phẩm đã tương thích, phù hợp với quy định của Công ước Berne. Luật SHTT Việt Nam hiện hành cũng quy định rằng, việc xem xét trích dẫn tác phẩm có phải là hợp lý hay không chỉ áp dụng cho tác phẩm đã công bố (khoản 1 Điều 25). Để có cách hiểu thống nhất và rõ ràng, khoản 3 Điều 14 Nghị định số 17/2023/NĐ-CP giải thích công bố tác phẩm là “*việc phát hành bản sao tác phẩm*

⁴ Việt Nam gia nhập Công ước Berne vào ngày 26/10/2004.

dưới bất kỳ hình thức nào với số lượng hợp lý đủ để công chúng tiếp cận được tùy theo bản chất của tác phẩm, do tác giả hoặc chủ sở hữu quyền tác giả thực hiện hoặc do cá nhân, tổ chức khác thực hiện với sự đồng ý của tác giả hoặc chủ sở hữu quyền tác giả”. Đối với điều kiện về mục đích của trích dẫn, pháp luật SHTT Việt Nam đã liệt kê cụ thể chỉ cho phép trích dẫn hợp lý với 03 mục đích: giới thiệu, bình luận và làm sáng tỏ vấn đề. Đồng thời, yêu cầu về việc ghi thông tin tên tác giả và nguồn gốc tác phẩm cũng được nội luật hóa tại khoản 3 Điều 28 Nghị định số 17/2023/NĐ-CP của Chính phủ.

Dưới góc độ nghiên cứu pháp luật nước ngoài, tác giả thấy rằng, việc đánh giá như thế nào là “hợp lý” khi trích dẫn tác phẩm của pháp luật một số quốc gia có phần cụ thể hóa hơn pháp luật Việt Nam. Đối với Luật Bản quyền Hoa Kỳ, thuộc tính “hợp lý” không song hành với riêng hành vi “trích dẫn” tác phẩm, mà được quy định chung tại điều luật về “sử dụng hợp lý”⁵. Theo đó, một hành vi sử dụng tác phẩm được xem là hợp lý phải thỏa mãn cả 04 yếu tố: (1) mục đích và bản chất của việc sử dụng; (2) bản chất của tác phẩm được sử dụng; (3) số lượng và tính chất của phần tác phẩm được sử dụng liên quan đến toàn bộ tác phẩm; và (4) ảnh hưởng của việc sử dụng đối với thị trường tiềm năng hoặc giá trị của tác phẩm được sử dụng. Như vậy, pháp luật Hoa Kỳ đã quy định thêm tiêu chí về định lượng qua việc quy định “số lượng của phần tác phẩm được sử dụng” khi xem xét thế nào là hành vi sử dụng hợp lý tác phẩm, thể hiện sự rõ ràng và cụ thể hơn so với quy định của pháp luật Việt Nam. Tiêu chí định lượng cũng được đề cập trong Luật SHTT Pháp như sau: “*Khi tác phẩm đã được*

công bố, tác giả không được ngăn cấm những phân tích và trích dẫn ngắn nhằm mục đích phê bình, tranh luận, giáo dục, khoa học hoặc thông tin của tác phẩm với điều kiện phải ghi rõ tên tác giả và nguồn được trích dẫn”⁶. Ở đây, pháp luật Pháp ghi nhận hành vi trích dẫn hợp pháp phải là “trích dẫn ngắn”, tức là đặt ra yêu cầu phạm vi, dung lượng trích dẫn phải ở một giới hạn nhất định, thể hiện sự rõ ràng hơn pháp luật Việt Nam. Còn theo Điều 184b Bộ luật SHTT Philippines⁷: “*Việc trích dẫn từ một tác phẩm đã công bố nếu chúng phù hợp với việc sử dụng hợp lý và chỉ ở mức độ phù hợp với mục đích trích dẫn, bao gồm trích dẫn từ các bài báo và tạp chí định kỳ dưới dạng tóm tắt báo chí; phải chỉ ra nguồn và tên tác giả, nếu được thể hiện trên tác phẩm đang được đề cập đến*”. Như vậy, yếu tố định lượng cũng được đề cập thể hiện ở việc quy định “mức độ phù hợp” nhằm giới hạn phạm vi trích dẫn tác phẩm.

2. Thực trạng áp dụng pháp luật về trích dẫn hợp lý tác phẩm trong môi trường giáo dục đại học ở Việt Nam

2.1. Quy định của các cơ sở giáo dục đại học ở Việt Nam về trích dẫn hợp lý tác phẩm trong hoạt động nghiên cứu khoa học

Theo khoản 4 Điều 3 Luật Khoa học và Công nghệ năm 2013, nghiên cứu khoa học được giải thích như sau: “*Nghiên cứu khoa học là hoạt động khám phá, phát hiện,*

⁵ Xem thêm: Văn phòng bản quyền Hoa Kỳ, Luật Bản quyền Hoa Kỳ, <https://www.copyright.gov/title17/92chap1.html#107>, truy cập ngày 08/01/2022.

⁶ Xem thêm: Điều L122-5 Luật SHTT Pháp, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000037388886/, truy cập ngày 10/5/2023.

⁷ Bộ luật SHTT Philippines, <https://drive.google.com/file/d/0B2or2OrWYpIfN3BnNVNlUfjUmM/view?ts=58057027&resourcekey=0-TN5UB67CxfQLADZofwVxA>, truy cập ngày 10/5/2023.

tìm hiểu bản chất, quy luật của sự vật, hiện tượng tự nhiên, xã hội và tư duy; sáng tạo giải pháp nhằm ứng dụng vào thực tiễn". Hoạt động này luôn được chú trọng và đẩy mạnh triển khai trong môi trường giáo dục đại học, bất kể đó là cơ sở giáo dục đại học công lập hay tư thục. Bởi lẽ, mục tiêu của giáo dục đại học là: "*Đào tạo nhân lực, nâng cao dân trí, bồi dưỡng nhân tài; nghiên cứu khoa học, công nghệ tạo ra tri thức, sản phẩm mới, phục vụ yêu cầu phát triển kinh tế - xã hội, bảo đảm quốc phòng, an ninh và hội nhập quốc tế*"⁸. Bên cạnh đó, nghiên cứu khoa học còn là nhiệm vụ song hành với nhiệm vụ chính - giảng dạy của giảng viên⁹. Ngoài ra, pháp luật còn đề cao nghiên cứu khoa học trong môi trường giáo dục đại học thông qua việc quy định nghiên cứu khoa học là tiêu chí để công nhận cơ sở giáo dục đại học định hướng nghiên cứu¹⁰. Với tầm quan trọng của nghiên cứu khoa học như vậy, một số cơ sở giáo dục đại học đã tự xây dựng cho mình những quy định, quy chế riêng về trích dẫn và chống đạo văn nhằm cụ thể hóa quy định của pháp luật về trích dẫn hợp lý tác phẩm và ngăn ngừa hành vi xâm phạm quyền tác giả, bảo đảm công trình nghiên cứu khoa học mang tính sáng tạo, trung thực và có giá trị cao. Vì vậy, trên thực tế, giảng viên, sinh viên khi bắt tay vào nghiên cứu khoa học, họ sẽ ưu tiên tham khảo chính các quy định, quy chế đó thay vì xem xét kỹ lưỡng các quy định của pháp luật SHTT về trích dẫn hợp lý tác phẩm.

Trên cơ sở "tự quy định" sao cho hợp pháp, một số trường đại học đã đưa ra định nghĩa như thế nào là "trích dẫn hợp lý" trong chính quy định về trích dẫn, chống đạo văn. Hầu hết các trường đại học đều

định nghĩa "trích dẫn hợp lý" phải là hành vi trích dẫn vừa đáp ứng quy định của pháp luật vừa đáp ứng các quy định về trích dẫn và chống đạo văn của trường¹¹. Bên cạnh đó, các trường còn giải thích khái niệm "trích dẫn nguồn" trong quy định về trích dẫn và chống đạo văn của mình như sau: "*Trích dẫn nguồn là chỉ rõ thông tin về tác giả, tên tác phẩm, nhà xuất bản, năm xuất bản, số trang có đoạn được trích dẫn*"¹² hoặc "*Trích dẫn nguồn là chỉ rõ thông tin*

⁸ Theo điểm a khoản 1 Điều 5 Luật Giáo dục đại học năm 2012 (sửa đổi, bổ sung năm 2018).

⁹ Khoản 2 Điều 55 Luật Giáo dục đại học năm 2012 (sửa đổi, bổ sung năm 2018) quy định về nhiệm vụ và quyền của giảng viên như sau: "*Nghiên cứu, phát triển ứng dụng khoa học và chuyển giao công nghệ, bảo đảm chất lượng đào tạo*".

¹⁰ Theo Điều 10 Nghị định số 99/2019/NĐ-CP ngày 30/12/2019 của Chính phủ quy định chi tiết và hướng dẫn thi hành một số điều của Luật sửa đổi, bổ sung một số điều của Luật Giáo dục đại học.

¹¹ Xem thêm:

- Khoản 2 Điều 3 Quy định về trích dẫn và chống đạo văn của Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh (Ban hành kèm theo Quyết định số 250/QĐ-ĐHL ngày 03/3/2015 của Hiệu trưởng Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh), http://library.hcmulaw.edu.vn/images/2017/11/250_QD_ban_hanh_quy_dinh_ve_trich_dan_va_chong_dao_van.pdf, truy cập ngày 10/5/2023.

- Khoản 2 Điều 3 Quy định về trích dẫn và xử lý vi phạm quy định về trích dẫn trong hoạt động học tập, giảng dạy và nghiên cứu khoa học tại Trường Đại học Kinh tế - Luật (Ban hành kèm theo Quyết định số 1587/QĐ-ĐHKTL ngày 24/12/2019 của Hiệu trưởng Trường Đại học Kinh tế - Luật), <https://ktdn.uel.edu.vn/Resources/Docs/SubDomain/ktdn/Cong%20van/QD1587-Ban%20hanh%20quy%20dinh%20ve%20trich%20dan%20va%20xu%20ly%20vi%20pham%20QD%20ve%20trich%20dan%20trong%20hoc%20tap%20giang%20day%20NCKH.pdf>, truy cập ngày 10/5/2023.

- Khoản 3 Điều 3 Quy định về đạo đức trong nghiên cứu khoa học, kiểu trích dẫn tài liệu tham khảo và chống đạo văn sản phẩm học thuật của Trường Đại học Sư phạm Kỹ thuật TP. Hồ Chí Minh (Ban hành kèm theo Quyết định số 1047/QĐ-ĐHSPKT ngày 14/3/2022 của Hiệu trưởng Trường Đại học Sư phạm Kỹ thuật TP. Hồ Chí Minh), <https://sdh.hcmute.edu.vn/Resources/Docs/SubDomain/sdh/2022/4.%20Q%20C4%90%201047%20-%20Quy%20C4%91%E1%BB%8Bnh%20C4%90%E1%BA%A1o%20C4%91%E1%BB%A9c%20trong%20NCKH.pdf>, truy cập ngày 16/11/2023.

¹² Khoản 1 Điều 3 Quy định về trích dẫn và chống đạo văn của Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh (ban hành kèm theo Quyết định số 250/QĐ-ĐHL ngày 03/3/2015 của Hiệu trưởng Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh).

của nguồn tài liệu tham khảo chứa đoạn văn được trích dẫn”¹³. Ngoài ra, quy định về trích dẫn và chống đạo văn của các trường đại học còn đề cập đến dung lượng trích dẫn, vượt quá giới hạn dung lượng này, sẽ bị xem là hành vi đạo văn, dù có thực hiện đúng quy định về trích dẫn nguồn. Theo đó, Trường Đại học Luật Thành phố Hồ Chí Minh chỉ cho phép trích dẫn một hoặc nhiều tác phẩm của người khác với dung lượng dưới 50% nội dung tác phẩm¹⁴. Trường Đại học Kinh tế - Luật giới hạn dung lượng này thấp hơn, chỉ được trích dẫn dưới 30% nội dung tác phẩm, đối với Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn - Đại học Quốc gia TP. Hồ Chí Minh là dưới 20%¹⁵. Nhìn chung, các khái niệm về “trích dẫn hợp lý” mà các trường đại học đưa ra đều dẫn chiếu đến quy định của pháp luật SHTT và phải bảo đảm “trích dẫn nguồn” khi thực hiện trích dẫn tác phẩm của người khác. Với việc quy định cụ thể về dung lượng trích dẫn, đây được xem là tiêu chí thuận lợi để mỗi trường đại học có thể đánh giá một hành vi có phải là trích dẫn hợp lý hay không và xử lý hành vi vi phạm đã xảy ra.

2.2. Hành vi vi phạm về trích dẫn hợp lý tác phẩm trong hoạt động nghiên cứu khoa học tại các cơ sở giáo dục đại học ở Việt Nam

Tại các cơ sở giáo dục đại học, các hành vi vi phạm về trích dẫn hợp lý tác phẩm trong hoạt động nghiên cứu khoa học diễn ra khá đa dạng và ở các mức độ khác nhau. Các hành vi vi phạm phổ biến là không trích dẫn nguồn gốc, xuất xứ tác phẩm hoặc có chỉ dẫn nguồn gốc, nhưng mức độ nội dung được trích dẫn không phù hợp theo quy định; trích dẫn không chính xác (sai thông tin về số trang, tên tài liệu, tên tác giả); diễn

giải, tóm tắt nội dung trong tác phẩm của người khác bằng ngôn ngữ của mình mà không chỉ dẫn về nguồn gốc tác phẩm được sử dụng để trích dẫn; trích dẫn sai ý tác giả. Dễ nhận thấy nhất là các tác phẩm chưa được công bố như các luận văn thạc sĩ, luận án tiến sĩ khi chưa được thực hiện bảo vệ chính thức tại các hội đồng là các trường hợp dễ bị người khác trích dẫn, sao chép bất hợp pháp. Chẳng hạn, bài báo “Khảo sát đánh giá mức độ ô nhiễm môi trường do khí thải của mô-tô, xe máy tại TP. Hồ Chí Minh” được in trên nội san của Đại học S, phát hành đầu tháng 01/2017 đã bị phát hiện là có ba trang trích dẫn luận văn của người khác nhưng không ghi nguồn¹⁶. Một trường hợp khác là bài viết “Mối quan hệ giữa chuyên viên PR và nhà báo: dưới góc nhìn đạo đức truyền thông” của hai tác giả Hoàng Xuân P và Vũ Mộng L đăng trên sách “Báo chí và truyền thông: Những thách thức và giải pháp trong xu thế phát triển hiện đại” đã bị chính tác giả gửi email phản ánh hành vi xâm phạm quyền tác giả. Cụ thể, hai tác giả đã trích dẫn 85% nội dung

¹³ Khoản 2 Điều 3 Quy định về trích dẫn và xử lý vi phạm quy định về trích dẫn trong hoạt động học tập, giảng dạy và nghiên cứu khoa học tại Trường Đại học Kinh tế - Luật (ban hành kèm theo Quyết định số 1587/QĐ-ĐHKTL ngày 24 tháng 12 năm 2019 của Hiệu trưởng Trường Đại học Kinh tế - Luật).

¹⁴ Khoản 3 Điều 5 Quy định về trích dẫn và chống đạo văn của Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh (ban hành kèm theo Quyết định số 250/QĐ-ĐHL ngày 03/3/2015 của Hiệu trưởng Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh).

¹⁵ Khoản 5 Điều 5 Quy định về trích dẫn và chống đạo văn của Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh (ban hành kèm theo Quyết định số 02/QĐ-XHNV-TTPC-SHTT ngày 19/01/2018 của Hiệu trưởng Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia TP. Hồ Chí Minh).

¹⁶ Xem thêm: Hồng Nhung, *Sao chép trong khoa học, được không?*, <https://tuoitre.vn/sao-chep-trong-khoa-hoc-duoc-khong-1250308.htm>, truy cập ngày 10/5/2023.

bài báo của Giáo sư Jim Macnamara (người Úc) đăng trên Tạp chí quốc tế Journalism & Mass Communication Quarterly, không xin phép và không đề tên tác giả Jim Macnamara¹⁷.

Nguyên nhân dẫn đến những hành vi vi phạm nêu trên có thể kể đến như sự vô ý vì thiếu hiểu biết, hạn chế trong việc tiếp cận thông tin và các quy định của pháp luật về trích dẫn hợp lý tác phẩm; thói quen tìm lại “sản phẩm” của sinh viên khóa trước để tham khảo; thậm chí là cố ý vi phạm để hoàn thành công trình nghiên cứu khoa học đúng hạn do thời gian có hạn hoặc không có tài liệu để tham khảo viết bài; chế tài xử lý vi phạm chưa chặt chẽ, thiếu tính răn đe. Song, dù vô ý hay cố ý, đó vẫn là hành vi vi phạm pháp luật và cần xử lý thích đáng.

3. Một số kiến nghị nhằm nâng cao hiệu quả thực thi pháp luật về trích dẫn hợp lý tác phẩm trong hoạt động nghiên cứu khoa học tại các cơ sở giáo dục đại học ở Việt Nam

3.1. Đối với quy định của pháp luật

Thứ nhất, cần bổ sung quy định về hình thức và phương pháp trích dẫn. Bên cạnh đó, pháp luật SHTT cần quy định khung tỷ lệ trích dẫn để làm nền tảng cho mỗi cơ sở giáo dục đại học có thể tự xây dựng mức tỷ lệ phù hợp, bao gồm tỷ lệ phần trích dẫn của tác phẩm được sử dụng trích dẫn và tỷ lệ phần trích dẫn trong tác phẩm được tạo thành. Theo đó, tỷ lệ trích dẫn sẽ là ranh giới để xác định một hành vi có phải là trích dẫn hợp lý hay không. Đây là yếu tố định lượng rõ ràng để xem xét, đánh giá tính hợp lý của việc trích dẫn tác phẩm. Bên cạnh đó, đây còn là cơ sở “hỗ trợ” xác định thế

nào là “không được mâu thuẫn với việc khai thác bình thường tác phẩm” (khoản 2 Điều 25 Luật SHTT hiện hành) và “không gây thiệt hại một cách bất hợp lý đến lợi ích hợp pháp của tác giả, chủ sở hữu quyền tác giả của tác phẩm được sử dụng để trích dẫn” (khoản 2 Điều 28 Nghị định số 17/2023/NĐ-CP). Vì hai tiêu chí này chưa được pháp luật giải thích cụ thể, bởi thực sự khó đưa ra được một khái niệm chi tiết, đầy đủ, khả thi và hơn nữa, việc xác định để bảo đảm tính đúng đắn còn tùy thuộc vào từng trường hợp cụ thể.

Thứ hai, Luật SHTT hiện hành cần bổ sung thẩm quyền xử lý hành vi xâm phạm quyền SHTT của cơ sở giáo dục đại học. Điều 200 Luật SHTT hiện hành chỉ quy định chủ thể có thẩm quyền xử lý hành vi xâm phạm quyền SHTT bao gồm: Tòa án, Thanh tra, Quản lý thị trường, Hải quan, Công an, Ủy ban nhân dân các cấp. Trong khi đó, hành vi vi phạm về SHTT tại các cơ sở giáo dục đại học diễn ra thường xuyên, nhất là vi phạm quy tắc về trích dẫn và chống đạo văn. Nhằm điều chỉnh thực trạng này, trên thực tế, mỗi cơ sở giáo dục đại học đã chủ động xây dựng, ban hành quy chế, quy tắc về trích dẫn và chống đạo văn, bao gồm cả những quy định cụ thể về xác định hành vi vi phạm và biện pháp xử lý vi phạm như khiển trách; trừ điểm từ 25% đến 50% đối với tác phẩm vi phạm; đình chỉ có thời hạn việc bảo vệ, đánh giá nghiệm thu tác phẩm (từ 03 tháng đến 12 tháng); không cho bảo vệ, nghiệm thu tác phẩm và hủy

¹⁷ Xem thêm: Anh Nhân, Huyền Nguyễn, *Giảng viên bị tố đạo văn: Vì được nhờ đứng tên chung cho đề đăng*, <https://laodong.vn/giao-duc/giang-vien-bi-to-dao-van-vi-duoc-nho-dung-ten-chung-cho-de-dang-901866.ldo>, truy cập ngày 10/5/2023.

bỏ kết quả bảo vệ khóa luận tốt nghiệp đối với luận văn, luận án, các công trình nghiên cứu khoa học. Tuy nhiên, vì chưa có cơ sở pháp lý rõ ràng cho phép cơ sở giáo dục đại học có thẩm quyền xử lý vi phạm nên việc xử lý vi phạm của cơ sở giáo dục đại học dễ bị khiếu nại, tranh chấp. Do đó, tác giả kiến nghị khoản 1 Điều 200 Luật SHTT hiện hành nên bổ sung thẩm quyền của cơ sở giáo dục đại học như sau: “*Trong phạm vi nhiệm vụ, quyền hạn của mình, các cơ quan Tòa án, Thanh tra, Quản lý thị trường, Hải quan, Công an, Ủy ban nhân dân các cấp, cơ sở giáo dục đại học có thẩm quyền xử lý hành vi xâm phạm quyền sở hữu trí tuệ*”. Đồng thời, cần có văn bản hướng dẫn các hình thức xử lý vi phạm quyền tác giả của cơ sở giáo dục đại học tương ứng với mức độ, tính chất của từng hành vi vi phạm nhằm tạo ra cơ sở pháp lý thống nhất trong việc áp dụng giữa các cơ sở giáo dục đại học khác nhau.

3.2. Đối với các cơ sở giáo dục đại học

Thứ nhất, đưa nội dung giảng dạy về quyền tác giả nói chung và trích dẫn hợp lý tác phẩm nói riêng vào năm học thứ nhất đại học để sớm hình thành nhận thức của sinh viên, học viên về tôn trọng quyền tác giả. Đẩy mạnh công tác tuyên truyền, phổ biến pháp luật về quyền tác giả, trích dẫn hợp lý tác phẩm đến với toàn thể giảng viên, sinh viên thông qua các phương tiện truyền thông nội bộ, các cuộc thi tìm hiểu pháp luật SHTT, tọa đàm, hội thảo,... Đặc biệt là đưa các quy định này vào sổ tay sinh viên và kết hợp hướng dẫn, phổ biến các quy định này trong các buổi triển khai hoạt động nghiên cứu khoa học của sinh viên.

Thứ hai, hiện nay, đa số các cơ sở giáo

dục đại học sử dụng phần mềm DoIT và Turnitin để kiểm tra mức độ trùng lặp dữ liệu trong văn bản và tỷ lệ trích dẫn, trên cơ sở đối chiếu các sản phẩm nghiên cứu khoa học với tất cả các nguồn khác nhau bao gồm luận văn, luận án, khóa luận, bài báo, tạp chí, website đã được công bố rộng rãi đến công chúng. Tuy nhiên, nhiều trường hợp sinh viên không biết đến phần mềm này từ trước nên trong quá trình nghiên cứu khoa học dẫn đến trường hợp vô ý vi phạm về trích dẫn. Vì vậy, nhà trường cần triển khai giới thiệu, phổ biến các phần mềm này đến sinh viên, đặc biệt là sinh viên năm thứ nhất để giúp sinh viên chủ động và có thói quen tự kiểm tra sản phẩm nghiên cứu khoa học của mình, từ đó, sớm phòng tránh hành vi vi phạm về trích dẫn tác phẩm.

Thứ ba, xây dựng văn hóa tuân thủ quyền tác giả trong môi trường giáo dục đại học. Văn hóa tuân thủ quyền tác giả ở đây có nghĩa là ý thức tự giác tuân thủ về quyền tác giả của mỗi giảng viên, sinh viên. Như đã đề cập, tình trạng vi phạm quyền tác giả nói chung và vi phạm trích dẫn tác phẩm nói riêng phát sinh từ nhiều nguyên nhân. Song, nguyên nhân quan trọng và khách quan hơn cả là nhận thức về quyền tác giả của người sử dụng tác phẩm chưa đầy đủ và còn mơ hồ. Khi mỗi giảng viên, sinh viên biết tự bảo vệ tác quyền và tôn trọng quyền tác giả của người khác, các hành vi vi phạm pháp luật sẽ được phòng ngừa, ngăn chặn hữu hiệu hơn cơ chế xử lý hành vi vi phạm đã xảy ra.

Kết luận

Trích dẫn tác phẩm trong môi trường giáo dục nói chung và trong hoạt động

nghiên cứu khoa học tại các cơ sở giáo dục đại học nói riêng, phải bảo đảm tính hợp lý theo quy định của pháp luật. Điều này đòi hỏi các chủ thể khi trích dẫn tác phẩm không được làm sai lệch ý tác giả để giới thiệu, bình luận hoặc làm sáng tỏ vấn đề trong tác phẩm của mình; đồng thời, phải phù hợp với tính chất, đặc điểm của loại hình tác phẩm được sử dụng để trích dẫn, cũng như không được phương hại đến quyền tác giả đối với tác phẩm trích dẫn này. Đây là yêu cầu chính đáng, cần thiết, nhằm bảo vệ tính sáng tạo, liêm chính trong nghiên cứu khoa học và đề cao ý nghĩa của tôn trọng tác quyền. Song, mặc dù pháp luật SHTT hiện hành đã có những quy định minh thị để điều chỉnh hành vi trích dẫn hợp lý tác phẩm, nhưng nhìn chung, các quy định này vẫn còn chưa chặt chẽ và khó áp dụng trên thực tế, đặc biệt là đối với môi trường giáo dục đại học. Vì vậy, cần thiết phải có những hướng dẫn áp dụng pháp luật cụ thể, rõ ràng hơn nữa về điều kiện trích dẫn hợp lý tác phẩm. Đồng thời, các cơ sở giáo dục đại học cần bảo đảm chuyển tải chính xác, đầy đủ các quy định của pháp luật về quyền tác giả, thành những quy chế, quy định cụ thể, sao cho phù hợp với tình hình thực tế của cơ sở và phổ biến các quy chế, quy định này đến toàn thể giảng viên, sinh viên. Điều này không chỉ góp phần xây dựng và duy trì môi trường giáo dục lành mạnh, liêm chính, mà còn góp phần hình thành văn hóa bảo đảm và tôn trọng quyền tác giả tại Việt Nam. □

Tài liệu tham khảo

1. Công ước Berne năm 1886.
2. Luật Sở hữu trí tuệ năm 2005 (sửa đổi, bổ sung năm 2009, 2019 và 2022).

3. Luật Giáo dục đại học năm 2012 (sửa đổi, bổ sung năm 2018).
4. Luật Khoa học và Công nghệ năm 2013.
5. Nghị định số 17/2023/NĐ-CP quy định chi tiết một số điều và biện pháp thi hành Luật Sở hữu trí tuệ về quyền tác giả, quyền liên quan.
6. Nghị định số 99/2019/NĐ-CP ngày 30/12/2019 của Chính phủ quy định chi tiết và hướng dẫn thi hành một số điều của Luật sửa đổi, bổ sung một số điều của Luật Giáo dục đại học.
7. Nguyễn Lân, *Từ điển Từ và Ngữ Việt Nam*, Nxb. Tổng hợp TP. Hồ Chí Minh, năm 2006.
8. Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh, *Giáo trình Luật Sở hữu trí tuệ (tái bản có bổ sung)*, Nxb. Hồng Đức - Hội Luật gia Việt Nam, năm 2015.
9. Trần Quang Trung, *Trích dẫn hợp lý tác phẩm thực tiễn trong nghiên cứu, giảng dạy và học tập ở bậc đại học*, <http://lapphap.vn/Pages/TinTuc/210627/Trich-dan-hop-ly-tac-pham---thuc-tien-trong-nghien-cuu--giang-day-va-hoc-tap-o-bac-dai-hoc.html>.
10. Văn phòng bản quyền Hoa Kỳ, *Luật Bản quyền Hoa Kỳ*, <https://www.copyright.gov/title17/92chap1.html#107>.
11. *Luật Sở hữu trí tuệ Pháp*, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000037388886/.
12. *Bộ luật Sở hữu trí tuệ Philippines*, <https://drive.google.com/file/d/0B2or2OrWYpIfN3BnNVNlUfjUmM/view?ts=58057027&resourcekey=0-TN5UB67CxfQLADZofwVxA>.
13. Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh, *Quy định về trích dẫn và chống đạo văn của trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh (Ban hành kèm theo Quyết định số 250/QĐ-ĐHL ngày 03/3/2015 của Hiệu trưởng trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh)*, http://library.hcmulaw.edu.vn/images/2017/11/250_QD_ban_hanh_quy_dinh_ve_trich_dan_va_chong_dao_van.pdf.
14. Trường Đại học Kinh tế - Luật, *Quy định về trích dẫn và xử lý vi phạm quy định về trích dẫn trong hoạt động học tập, giảng dạy và nghiên cứu khoa học tại trường Đại học Kinh tế - Luật (Ban hành kèm theo Quyết định số 1587/QĐ-ĐHKTL ngày 24/12/2019 của Hiệu trưởng Trường Đại học Kinh tế - Luật)*, <https://ktdn.uel.edu.vn/Resources/Docs/SubDomain/ktdn/Cong%20van/QD1587-Ban%20hanh%20quy%20dinh%20ve%20trich%20dan%20va%20xu%20ly%20vi%20pham%20QD%20ve%20trich%20dan%20trong%20hoc%20tap%20giang%20day%20NCKH.pdf>.
15. Khoản 3 Điều 3 Quy định về đạo đức trong nghiên cứu khoa học, kiểu trích dẫn tài liệu tham khảo và chống đạo văn sản phẩm học thuật của trường Đại học Sư phạm Kỹ thuật TP. Hồ Chí Minh (Ban hành kèm theo Quyết định số 1047/QĐ-ĐHSPKT ngày 14/3/2022 của Hiệu trưởng Trường Đại học Sư phạm Kỹ thuật TP. Hồ Chí Minh), <https://sdh.hcmute.edu.vn/Resources/Docs/SubDomain/sdh/2022/4.%20Q%20C4%90%201047%20-%20Quy%20C4%91%E1%BB%8Bnh%20C4%90%E1%BA%A1o%20C4%91%E1%BB%A9c%20trong%20NCKH.pdf>, truy cập ngày 16/11/2023.
16. Hồng Nhung, *Sao chép trong khoa học, được không?*, <https://tuoitre.vn/sao-chenh-trong-khoa-hoc-duoc-khong-1250308.htm>.
17. Anh Nhân, Huyền Nguyễn, *Giảng viên bị tố đạo văn: Vì được nhờ đứng tên chung cho dễ đăng*, <https://laodong.vn/giao-duc/giang-vien-bi-to-dao-van-vi-duoc-nho-dung-ten-chung-cho-de-dang-901866.ido>.